

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π4.3.1

*Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες
για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές*

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (ΕΦΝΙΕ)

Θεσσαλονίκη 2013

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «*Διαμόρφωση Μεθοδολογίας Ψηφιακής Διαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων και έντοπου εκπαιδευτικού υλικού για τα Γλωσσικά μαθήματα, Ψηφιακή Διαμόρφωση των σχολικών βιβλίων για τα Γλωσσικά μαθήματα, Αναζήτηση και Προσαρμογή πρόσθετου Εκπαιδευτικού υλικού για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας*» (MIS: 296442) - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους. Η ανωτέρω πράξη υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση».

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΕΥΘΥΝΗ: Μ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π4.3.1 *Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές*

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥ

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΕΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΠΛ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ

ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η γλωσσική πολυτυπία και η έννοια της καλβικής αρετής

Αγγέλα Γιώτη

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΒΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Η περίπτωση του ποιητή Κάλβου είναι από τις πλέον ενδιαφέρουσες ως προς τη «σταδιοδρομία» του στις σχολικές αίθουσες. Η ποίησή του, ιδρυτική στιγμή του πολιτικού λυρισμού στα νεοελληνικά δεδομένα, φορέας της πραγματοποιημένης επανάστασης -που πολιτογραφήθηκε ως πρόοδος εξαιτίας του θετικού της αποτελέσματος, της ίδρυσης του ελληνικού κράτους- κρίθηκε κατάλληλη για σχολική διδασκαλία με αποτέλεσμα η προσφορά της στους νεαρούς αναγνώστες να έχει για χρόνια περιοριστεί στην κατανόηση ότι το φαινόμενο της επανάστασης τροφοδοτείται από τα πάγια χαρακτηριστικά της γενναίας ελληνικής ψυχής. Χάρη μάλιστα αυτής της πεποίθησης ο ποιητής Κάλβος, που ξεκινά τη σταδιοδρομία του με σκοπό να γίνει Ιταλός ποιητής, όπως ο Foscolo, απομακρύνεται από τα στοιχεία που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ξένα προς την ελληνική ιδιοσυγκρασία. Θα ήταν φυσικά υπερβολή να υποστηρίξει κανείς ότι αυτή η «παραμόρφωση» είναι έργο ενός μόνο ανθρώπου, αν ακολουθήσουμε πάντως τη σχετική μελέτη του Ν. Βαγενά, παρόμοιες σχολικές αντιλήψεις για τον Κάλβο διαμορφώνονται παράλληλα με την πρόσληψη του δοκιμίου του Κ. Τσάτσου «Κάλβος, ποιητής της ιδέας». Ο Βαγενάς δε μιλά χωρίς πειστικά στοιχεία. Η μελέτη παρουσιάζεται για πρώτη φορά στις αρχές του 1942.

Ο μεγάλος όμως σταθμός στην πορεία της πρόσληψης των ιδεών αυτής της μελέτης είναι η χρησιμοποίηση της ως εισαγωγή στο τομίδιο το επιγραφόμενο *Ανδρέου Κάλβου Άπαντα* του Οργανισμού εκδόσεως διδακτικών Βιβλίων (1979), το οποίο με τη σειρά του αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ανάγνωση της καλβικής ποίησης. Και τούτο γιατί το τομίδιο αυτό λειτουργεί σήμερα [1992] ως ο κύριος αγωγός για τη διοχέτευση της κρατικής αντίληψης για τον

Κάλβο στη μέση εκπαίδευση. Το 1979 ο Τσάτσος ήταν πρόεδρος της Δημοκρατίας, και η πρόταξη της μελέτης του σ' αυτό το βιβλίο ενίσχυε τη σημασία της έκδοσής του, την οποία δηλώνουν ο αριθμός των αντιτύπων της και ο τρόπος μεταβίβασής τους στον αναγνώστη. Το βιβλίο (όπως και όλα τα βιβλία της σειράς στην οποία ανήκει) τυπώθηκε σε 100.000 αντίτυπα, τα οποία διανεμήθηκαν δωρεάν στις σχολικές βιβλιοθήκες και στους καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ένας αριθμός αντιτύπων διατέθηκε στο εμπόριο σε εξαιρετικά χαμηλή τιμή). Και επανεκδόθηκε πανομοιότυπο (με μόνη διαφορά το όνομα του εκδότη) από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο (!) το 1992 για το Έτος Κάλβου. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η νεότερη γενεά των αναγνωστών του Κάλβου -και πιθανότατα όχι μόνο αυτή- γνωρίζει τον ποιητή κυρίως μέσα από αυτή την έκδοση.¹

Έχουν περάσει περισσότερα από είκοσι χρόνια από την παραπάνω τοποθέτηση του Βαγενά. Ο προβληματισμός του ακόμα κι αν μοιάζει σήμερα αυτονόητος και ίσως ξεπερασμένος απ' τον εκσυγχρονισμό της σχολικής πρακτικής θα μπορούσε να μεταφερθεί στο παρόν: Ποια είναι η εικόνα που διαμορφώνει η νεότερη γενιά αναγνωστών της ποίησης για τον σημαντικό αυτό ποιητή του 19^{ου} αι., και πως συμβάλλει η σχολική εμπειρία σ' αυτό;

Τα παλιά προβλήματα και η προφανής αμηχανία για μια νέα αντιμετώπιση ενός «εθνικού ποιητή» οδηγούν σε μια μάλλον πλημμελή παρουσία του Κάλβου στα σημερινά διδακτικά εγχειρίδια. Πιο συγκεκριμένα, τα καλβικά ποιήματα που ανθολογούνται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας γυμνασίου και λυκείου είναι τα έξης:

ΚΝΛ, Β' Γυμνασίου:

- [«Εις Σάμον»](#) [στροφές α-γ']

ΚΝΛ, Γ' Γυμνασίου:

- [«Εις Πάργαν»](#) [στροφές α'-ς']

ΚΝΛ, Α' Λυκείου:

- [«Ο Φιλόπατρις»](#)

¹ Ν. Βαγενάς, «Η παραμόρφωση του Κάλβου» [1992], *Εισαγωγή στην ποίηση του Κάλβου*, επιμ. Ν. Βαγενάς, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 1999, 295.

- [«Εις Αγαρηνούς»](#)
- [«Τα ηφαίστεια»](#)

Στα αντίστοιχα βιβλία εκπαιδευτικού προτείνονται επιπλέον, ως παράλληλα κείμενα, και τα έξης ποιήματα:

ΚΝΛ, Β΄ Γυμνασίου:

- «Εις τον ιερόν λόχον» [στροφές α΄-ε΄]

ΚΝΛ, Γ΄ Γυμνασίου:

- «Εις Πάργαν» [στροφές ιε΄-ιζ΄]

Υπό αυτές τις συνθήκες ο ΣΠΛ, ως ένα απολύτως σύγχρονο και νέο στην υπηρεσία της διδακτικής πράξης εργαλείο, καλείται να υπηρετήσει την ανάγκη κατανόησης της καλβικής ποίησης από τους μαθητές και τις μαθήτριες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Θα πρέπει λοιπόν να χρησιμεύσει στη διαμόρφωση μιας εικόνας για τον ποιητή αξιοποιώντας κατά το δυνατόν την ισχνή παρουσία του Κάλβου στα διδακτικά εγχειρίδια αλλά και συμβάλλοντας στο ξεπέραςμα της αμηχανίας που δημιουργεί η παραδοσιακότερη αντιμετώπιση του Κάλβου υπό το ιδιαίτερο πρίσμα της ελληνοπρεπέστερης ιδιοσυγκρασίας του.

Επιπλέον σοβαρό πρόσκομμα για τους μαθητές και τις μαθήτριες -και μάλιστα στις μικρότερες τάξεις, του γυμνασίου- φαίνεται να δημιουργεί η γλωσσική ιδιοτυπία του Κάλβου, καθώς είναι γνωστό ότι οι Ωδές είναι γραμμένες σε μια απολύτως ιδιόρρυθμη ποιητική γλώσσα, μια γλώσσα ανάμικτη, από αρχαιοπρεπή λόγια και ζωντανά, λαϊκά στοιχεία.

B. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

B1. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΥΤΥΠΙΑΣ

Ξεκινώντας λοιπόν από το τελευταίο ζητούμενο, την εξοικείωση του μαθητή και της μαθήτριας με τη γλώσσα της καλβικής ποίησης, προτείνουμε πρώτα την παρακάτω δραστηριότητα.

Κείμενο αναφοράς: «Ο φιλόπατρις»

Παραδείγματα όρων αναζήτησης: «νήσος», «οφθαλμ*», «ήκουον»

Ο ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ

α΄

Ω φιλότατη πατρίς,
ω θαυμασία νήσος,
Ζάκυνθε· συ μου έδωκας
την πνοήν, και του Απόλλωνος
τα χρυσά δώρα!

β΄

Και συ τον ύμνον δέξου·
εχθαίρουσιν οι Αθάνατοι
την ψυχήν, και βροντάουσιν
επί τας κεφαλάς
των αχαρίστων.

γ΄

Ποτέ δεν σε ελησμόνησα,
ποτέ· –Και η τύχη μ΄ έρριψε
μακρά από σε· με είδε
το πέμπτον του αιώνος
εις ζένα έθνη.

δ΄

Αλλά ευτυχής, ή δύστηνος,
όταν το φως επλούτει
τα βουνά, και τα κύματα,
σε εμπρός των οφθαλμών μου
πάντοτες είχαν.

ε΄

Συ, όταν τα ουράνια
ρόδα με το αμαυρότατον
πέπλον σκεπάζει η νύκτα,
συ είσαι των ονείρων μου
η χαρά μόνη.

ς΄

Τα βήματά μου εφώτισε
ποτέ εις την Αυσονίαν,
γη μακαρία, ο ήλιος·
΄κει καθαρός ο αέρας
πάντα γελάει.

ζ΄

Εκεί ο λαός ηντύχησεν·
εκεί η Παρνάσαια κόραι
χορεύουν, και το λύσιον
φύλλον αυτών την λύραν
΄κει στεφανώνει.

η΄

Άγρια, μεγάλα τρέχουσι
τα νερά της θαλάσσης,

και ρίπτονται, και σχίζονται
βίαια επί τους βράχους
αλβιονείους.

θ'

Αδειάζει επί τας όχθας
του κλεινού Ταμησσοῦ,
και δύναμιν, και δόξαν,
και πλούτον αναρίθμητον
το αμαλθείον.

ι'

Εκεί το αιώλιον φύσημα
μ' έφερεν· η ακτίνες
μ' έθρεψαν, μ' εθεράπευσαν
της υπεργλυκυστάτης
ελευθερίας.

ια'

Και τους ναούς σου εθαύμασα
των Κελτών ιερά
πόλις· του λόγου ποία,
ποία εις εσέ του πνεύματος
λείπει αφροδίτη;

ιβ'

Χαίρε Αυσονία, χαίρε
και συ Αλβιών, χαιρέτωσαν
τα ένδοξα Παρίσια·
ωραία και μόνη η Ζάκυνθος
με κυριεύει.

ιγ'

Της Ζακύνθου τα δάση,
και τα βουνά σκιώδη,
ήκουον ποτέ σημαίνοντα
τα θεία της Αρτέμιδος
αργυρά τόξα.

[...]

Ήδη από τους πρώτους στίχους της πρώτης ωδής της *Λύρας* το λεκτικό του Κάλβου δείχνει ότι δεν πρόκειται για μια τυπικά δημοτική γλώσσα. Ακόμα και στην «προσφώνηση» της προσφιλούς του Ζακύνθου ο ποιητής δε χρησιμοποιεί τη λέξη νησί, αλλά τον αρχαίο τύπο «νήσος». Αναζητώντας τον τύπο στον ΣΠΑ διαπιστώνουμε τη συχνή επανεμφάνισή του.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Αναζήτηση για: "νήσος"

Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 1 λημματικός τύπος

νήσος (4)

- ΚΑΛ ΔΡΑ00 00 0001 002 Ω φιλότατη πατρίς, | ω θαυμασία νήσος, | Ζάκυνθε· συ μου έδωκας
- ΚΑΛ ΔΡΚ00 00 0004 021 ε' | Νά της αλόης η νήσος, | και η Κως ευτυχεστάτη,
- ΚΑΛ ΔΡΚ00 00 0004 077 Έρχονται, ω μακαρία | νήσος, έρχονται πάλιν· | το προμηνύουσι τ' άντρα σου
- ΚΑΛ ΔΡΚ00 00 0004 111 κγ' | Νήσος λαμπρά ευδαιμόνει· | ότε η δουλεία σε αμαύρωνε,

Η αναζήτηση της λέξης στον τύπο της δημοτικής, «νησί», δείχνει ότι ο συγκεκριμένος τύπος δεν είναι καθόλου μέσα στις επιλογές του Κάλβου.

Μια επανάληψη της αναζήτησης για τον τύπο «νήσος» σε όλους τους ποιητές πιστοποιεί τη σπανιότητα χρήσης του από άλλους ποιητές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τύπος εντοπίζεται στον poeta doctus Σεφέρη, στα ποιητικά «παραθέματα» άλλων κειμένων που εγκιβωτίζει στους στίχους του, όσο και στον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη [για παράδειγμα, στον *Αστραπόγιαννο*: «*Η ευχή αύτη ην εγώ απευθύνω προς τον παντοδύναμον, εμπνεόμενος υπό της ζωηροτέρας αγάπης προς τον λαόν της Λευκάδος και γνωρίζων, κακή τύχη, την οικτράν κατάστασιν εις ην περιήλθεν η Νήσος, εξέρχεται εκ των μυχών της καρδιάς μου.*»]. Σε επέκταση αυτής της δραστηριότητας, μπορεί εδώ να σχολιαστεί η παράλληλη επιλογή των δύο ποιητών σε ιδεολογικό επίπεδο.

Αναζήτηση για: "νησ*"

Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 5 λεμματικοί τύποι [1 - 5]

νησία (6)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0010 119 ξάστερος φέγγει ο ήλιος | και τα πολλά νησία | δείχνει του Αιγαίου.
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0003 002 Χλωρά, μοσχοβολούντα | νησία του Αιγαίου πελάγους, | ευτυχισμένα χώματα
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0003 106 κβ' | Ιδού κι άλλα νησία | την λύσαν σας προσμένουσι
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0004 068 κτυπούσα η βάρκα, βλέπει | σε εις τα νησία ανάμεσα | λαμπράν και υψηλοτάτην,
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0006 006 β' | Στην στεριάν, στα νησία | καλήτερα μίαν φλόγα
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0007 060 εσπερινόν, ξανοίγω | γην και νησία. | ιγ'

νήσοι (1)

- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0007 085 οι ουράνιοι κάμποι, | η γη και οι νήσοι. | ιη'

νήσον (2)

- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0001 004 ναύτην απομακρύνωσιν | από την πάτριον νήσον του | πριν έλθει η νύκτα·
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0002 086 ιη' | Κινεί την νήσον. Χίλια | πολέμου χάλκεα όργανα

νήσος (4)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0001 002 Ω φιλότατη πατρίς, | ω θαυμασία νήσος, | Ζάκυνθε· συ μου έδωκας
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0004 021 ε' | Νά της αλόης η νήσος, | και η Κως ευτυχεστάτη,
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0004 077 Έρχονται, ω μακαρία | νήσος, έρχονται πάλιν· | το προμηνύουσι τ' άντρα σου
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0004 111 κγ' | Νήσος λαμπρά ευδαιμόνει· | ότε η δουλεία σε αμαύρωνε,

νήσου (2)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0006 012 Εις τον ηρημωμένον | αιγιαλόν της νήσου | ούτω φέρνουν τα κύματα
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0001 022 Και αλλάζει, ιδού, αμαυρώνεται | της νήσου η ράχη, ως πρόσωπον | νέας, ορφανής

Η αναζήτηση με το επίθεμα «νησ-» μας δίνει όλους τους τύπους της λέξης που χρησιμοποιούνται ποιητικά από τον Κάλβο. Έχουμε έτσι την ευκαιρία να σχολιάσουμε τις διτυπίες ουσιαστικών της καλβικής ποίησης: ο τύπος «νήσος» εμφανίζεται σε συνδυασμό με τον τύπο «νησίον». Ο δεύτερος είναι φανερό ότι προτιμάται από τον Κάλβο αποκλειστικά σε περιπτώσεις χρήσης της λέξης σε πληθυντικό αριθμό. Φυσικά δεν υπάρχει τρόπος αιτιολόγησης του φαινομένου, είναι όμως ευκαιρία να διαπιστώσει κανείς τη γλωσσική ποικιλία της καλβικής γλώσσας, ενώ μπορούσε να υποθέσουμε ότι ανάλογοι παράλληλοι τύποι εξυπηρετούν πιθανότατα μετρικές σκοπιμότητες. Στη συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια έχει σημασία να διευκρινιστεί ότι ο τύπος «νησίον» είναι τύπος ασυνίζητος, σύμφωνα με το ζακυνθινό ιδίωμα.

Ως δεύτερο παράδειγμα γλωσσικής αναζήτησης ο τύπος «οφθαλμών», μέσω του επιθέματος «οφθαλμ*», συγκριτικά με το τύπο της δημοτικής «μάτι», αποδεικνύει και πάλι την προτίμηση του Κάλβου για τον προγενέστερο τύπο, αλλά και την τάση του προς τη διτυπία των ουσιαστικών.

Αναζήτηση για: "οφθαλμ*"

Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 4 λεμματικοί τύποι [1 - 4]

οφθαλμοί (1)

ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0003 119 μη παραιτήσεις. Έπεσε. | Και μένουν οι οφθαλμοί μου | εις βαθύ σκότος.

οφθαλμός (1)

ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0009 063 όνομα, και περνώντας | εσύ κάθε οφθαλμός | με θαυμασμόν να στρέφεται

οφθαλμούς (2)

ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0003 065 ότι με είδες, βρέχει | τους οφθαλμούς σου· | ιδ΄

ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0004 027 Αφού εις του πρώτου ανθρώπου | τους οφθαλμούς, η πρόνοος | φύσις τον φόβον έχυσε,

οφθαλμών (2)

ΚΑΛ ΑΤΑ00 00 0001 005 τους πλατέας δρόμους του αέρος | κατ' οφθαλμών πετάουσι του ηλίου, | και από του

ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0001 019 βουνά, και τα κύματα, | σε εμπρός των οφθαλμών μου | πάντοτες είχαν.

Αναζήτηση για: "μάτι"

Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 2 λεμματικοί τύποι [1 - 2]

μάτι (2)

ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0003 044 τάχα αγαπάει να βλέπει | έργα ληστών το μάτι | των ουρανίων;

ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0005 094 άνθρωπον ας μη βλέπει, | ας μη ξανοίγει μάτι | χείρα οπλισμένην.

μάτια (1)

ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0003 176 λς' | Ω! πώς από τα μάτια μου | ταχέως εχάθη ο στόλος·

Τέλος, για να δούμε και το παράδειγμα ενός ρήματος πριν κλείσουμε τη δραστηριότητα τη σχετική με τη γλωσσική ιδιοτυπία του Κάλβου, μια αναζήτηση με το ρήμα «ήκουον» φανερώνει την τάση του Κάλβου προς τη χρονική αύξηση στους ιστορικούς χρόνους των ρηματικών τύπων.

Συμπερασματικά «θα μπορούσε κάνεις να παρατηρήσει ότι ο Κάλβος χρησιμοποιεί κυρίως λόγιο υλικό, εμπλουτίζοντάς το όμως με στοιχεία της λαϊκής και της δημοτικής γλώσσας αλλά και τύπους αρχαιότερους, που προδίδουν τη βαθιά ελληνομάθειά του. [...] Η παρουσία του εμπλουτισμένου αυτού γλωσσικού υλικού είναι αποτέλεσμα της συνειδητής προσπάθειας του Κάλβου να προβάλει την ιδέα της συνέχειας της ελληνικής γλώσσας και να παράδοσης, θέση την οποία υποστήριζε συστηματικά από το 1818. Η ποικιλία και πολυμορφία της ελληνικής είναι προϊόν της μακραίωνης ιστορίας της. Είναι ο διαχρονικός πλούτος που εξασφαλίστηκε διαμέσου

των αιώνων, που του παρέχει σε συγχρονικό επίπεδο, πολλές εναλλακτικές δυνατότητες έκφρασης, ανάλογα με τον λογοτεχνικό στόχο που κάθε φορά θέτει». ²

B2. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ «ΑΡΕΤΗΣ»

Κείμενο αναζήτησης: «Εις Αγαρηνούς»

Όροι αναζήτησης: «αρετή»

ΕΙΣ ΑΓΑΡΗΝΟΥΣ

α΄

*Ένας Θεός και μόνος
αστράπτει από τον ύψιστον
θρόνον· και των χειρών του
επισκοπεί τα αιώνια
άπειρα έργα.*

β΄

*Κρέμονται υπό τους πόδας του
πάντα τα έθνη, ως κρέμεται
βροχή έπι εναέριος
ενώ κοιμώνται οι άνεμοι
της οικουμένης.*

γ΄

*Αλλ΄ η φωνή του ακούεται,
φωνή δικαιοσύνης,
και η ψυχαί των ανόμων
ως αίματος σταγόνες
πέφτουν στον άδην.*

δ΄

*Των οσίων τα πνεύματα
ως αργυρέα ομίχλη
τα υψηλά αναβαίνει,
και εις ποταμούς διαλύεται
φωτός και δόξης.*

ε΄

*Μόνον βλέπω τον Ήλιον
μένοντα εις τον αέρα·
τους τριγύρω χορεύοντας
ουρανούς κυβερνάει
με δίκαιον νόμον.*

ς΄

*Φαίνεται εις τον ορίζοντα
ωσάν χαράς ιδέα,
και φωτίζει την γην
και των θνητών τα έργα
των πολυπόνων.*

² Χρυσούλα Καραντζή, *Η αξιοποίηση της γλωσσικής πολυτυπίας στη δημιουργία του ύφους. Το παράδειγμα του Ανδρέα Κάλβου*, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστας και Ελένης Ουράνη, 2000, 206-207.

ζ'

Όμως ιδού τα σκήπτρα
άφησεν, εβασίλευσεν·
ότι ανάγκην το ανθρώπινον
στήθος έχει αναπαύσεως
ανάγκην ύπνου.

η'

Ποίος ποτέ του Θεού,
ποίος του Ηλίου ωμοίασεν;
διατί βωμούς, θυμίαμα
διατί ζητούν οι μύριοι
τύραννοι, κι ύμνους;

θ'

Ύψιστοι αυτοί! –λαμπρότεροι
αυτοί των άλλων! –μόνοι!–
Λαμπροί, κι ύψιστοι οι δίκαιοι,
και μόνοι των ανθρώπων
οι ευεργέται.

ι'

Κριταί ως θεοί! και πότε
την αρετήν αθλίως,
πότε δεν εκατάτρεζαν;
πότε ευσπλαγχνίαν εγνώρισαν
δικαιοσύνην;

ια'

Με υπερηφάνους πόδας
καταφρονητικούς,
δεν πατούν το χρυσούν
συντριφθέν τώρα ζύγωθρον
του ορθού νόμου;

ιβ'

Το αχόρταστον δρέπανον
αυτοί βαστούν· θερίζουν
πάντ' όσα ο ιδρωτάς μας
ωρίμασεν αστάχνα
διά τους υιούς μας.

ιγ'

Τρέξε επάνω εις τα κύματα
της φοβεράς θαλάσσης,
κινδύνευσε, αναστέναξε,
πίε το πικρόν ποτήριον
της ζενιτείας·

ιδ'

Διά την τροφήν που εσύναζας
με κόπους ανεκφράστους,
εις τα παραθαλάσσια
ιδού χάσκει το λαίμαργον
στόμα τυράννων.

ιε'

Τί τα ευωδή αγκαλιάζετε
προσκέφαλα του γάμου;

τί φιλείτε το μέτωπον
ιερόν των γονέων σας
με τόσον πόθον;

ις΄

Η σάλπιγγα, τα τύμπανα
σας προσκαλούν· αδίκους
ασυνέτους πολέμους
φέρετε, κατασφάζατε
τα έθνη αθώα.

ιζ΄

Όχι μόνον τον ιδρώτα,
αλλά και τ' αίμα οι τύραννοι
ζητούνσιν από σας,
κι αφού ποτάμια εχύσατε
μήπως τους φθάνει.

ιη΄

Την πνοήν σας αχόρταστοι
επιθυμούν· αλλοίμονον
αν ποτέ επί τα σφάγια
των τυράννων αναστε-
-νάξει η ψυχή σας.

ιθ΄

Αλλοίμονον, αλλοίμονον,
όταν ο θεός πέμψει
ακτίναν αληθείας
και με αυτήν το στήθος σας
ζωοποιήσει.

κ΄

Εάν τις το νουθέτημα
θείον ακολουθήσει,
στόμα μαχαίρας, βάσανα,
κλαύματα φυλακής
τότε ας προσμένει.

κα΄

Και τοιούτοι, εμπρός σας
εγώ να γονατίσω!–
η γη ας σχισθεί, εις το βάραθρον
η βροντή τ' ουρανού
ας με τινάζει·

κβ΄

Πρωτού σας ατιμήσω
ω γόνατά μου. –Ατάρακτον
έχω το βλέμμα οπόταν
το καταβάσω εις πρόσωπον
ενός τυράννου.

κγ΄

Εσείς ωσάν ο Ήλιος
λαμπροί! –ναι φλόγας βέβαια
βλέπω διαδημάτων,
αλλά τας δυστυχίας μας

μόνον φωτίζουν.

Ήδη στη μικρή εισαγωγική παρουσίαση του ποιήματος, στο σχολικό βιβλίο της Α΄ Λυκείου, είναι φανερή η έμφαση στην εκ μέρους του ποιητή υπεράσπιση της αρετής. Μιας αρετής που όπως, επίσης διευκρινιστικά και εισαγωγικά αναφέρεται, ταυτίζεται με τη δικαιοσύνη και εναντιώνεται στην αδικία και την τυραννία. Ζητώντας από τους μαθητές να διερευνήσουν, μέσω του ΣΠΛ, την πυκνότητα με την οποία παρουσιάζεται ο όρος «αρετή» στην καλβική ποίηση, διαπιστώνουμε τη συχνή της παρουσία: 13 φορές.

αρετή (3)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0000 018 το καθαρόν του ουρανού αναβαίνει | η **Αρετή** αλλ' αν οι Πιερίδες | την λαμπράν τής
- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0009 071 ιε' | Ω **Αρετή**! πολύτιμος | θεά, συ ηγάπας πάλοι
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0002 056 ιβ' | Αν η **αρετή**, κι ο ελεύθερος | νόμος ως άγια χρήματα

αρετήν (5)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0007 009 και ατίμητα δώρα' | αγάπην, **αρετήν**, | εύσπλαγχον στήθος.
- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0008 047 Κριταί ως θεοί! και πότε | την **αρετήν** αθλίως, | πότε δεν εκατάτρεξαν;
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0004 004 ζυγόν δουλείας, ας έχωσι' | θέλει **αρετήν** και τόλμην | η ελευθερία.
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0005 152 Ψυχαί μαρτύρων χαιρέτε' | την **αρετήν** σας άμποτε' | να μιμηθώ εις τον κόσμον,
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0006 044 τα ξίφη οπού τρομάζουσι | την **αρετήν**, και σφάζουσι | τους λειτουργούς της.

αρετής (5)

- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0002 008 και εις τον τραχύν, τον δύσκολον | της **Αρετής** τον δρόμον | του ανθρώπου τα γόνατα
- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0003 174 πετάει, και γω τα δύσκολα | κρημνά της **αρετής** | ούτω επιβαίνω.
- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0005 039 τρέμει, και τ' άνθη αμάραντα | της **αρετής** γεμίζουν | πάσαν καρδίαν.
- ΚΑΛ ΛΡΑ00 00 0009 027 Βρούσι! – Και τα θαυμάσια | της **Αρετής** αέναα | νερά δεν βλέπω; Χύνονται
- ΚΑΛ ΛΡΚ00 00 0001 129 και άγει ο θρήνος εις άμύλλαν | **αρετής** την φιλόδοξον | σποράν του ανθρώπου.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είμαστε οι πρώτοι που εργαζόμαστε κατ' αυτόν τον τρόπο: ο συμφραστικός πίνακας υπό αυτή την έννοια μας βοηθά να βελτιώσουμε το αντίστοιχο αποτέλεσμα της καταμέτρησης του Κ. Θ. Δημαρά το 1942, που ήταν 12 φορές.

Παρατηρώντας τη θέση της αρετής στο ποίημα διαπιστώνουμε και σε επίπεδο δομής του ποιήματος τη σημασία της: χωρίζει σχεδόν το ποίημα σε δύο μέρη, από τα οποία το πρώτο περιγράφει την ενάρετη, δηλαδή τη δίκαιη συμπεριφορά των θεών προς τους ανθρώπους, και στο δεύτερο την άδικη συμπεριφορά των επίγειων αρχόντων, των τυράννων. Ενισχύεται έτσι η πολιτική διάσταση της έννοιας της αρετής στην ποίηση του Κάλβου: «Η Αρετή ένα από τα κύρια μοτίβα του έργου του Κάλβου, δεν είναι η χριστιανική αρετή της ταπεινοφροσύνης, της εγκαρτέρησης και της συγγνώμης, αλλά και η ακεραιότητα του χαρακτήρα των πολιτών, που εγγυάται

την ευημερία αλλά και την πρόοδο των λαών και των κρατών· είναι έννοια πολιτική και όχι έννοια ατομική».³ Η συγκεκριμένη τοποθέτηση του Δ. Μορτόγια επιβεβαιώνεται και από την παρουσία της καλβικής αρετής στο όγδοο παράδειγμα του πίνακα, το στίχο από την ωδή «Αι Ευχαί»:

*Τα ζίφη οπού φυλάγουσι
τα τρέμοντα βασίλεια σας,
τα ζίφη οπού τρομάζουσι
την **αρετήν**, και σφάζουσι
τους λειτουργούς της.*

Στη συχνή εμφάνιση της αρετής στην καλβική ποίηση επανέρχεται και ο Βαγενάς για να διαπιστώσει ότι «η αρετή του Κάλβου είναι η αρετή της φυσικής φιλοσοφίας. Είναι η δύναμη εκείνη που κάνει τον άνθρωπο να είναι ελεύθερος και να ζει σύμφωνα με τις διαθέσεις του και ως φυσικού όντος [...] δεν αποκλείει την αισθησιακή πλευρά της ζωής, την οποία ο Κάλβος θεωρεί αναπόσπαστο στοιχείο της ανθρώπινης υπόστασης».⁴ Μια τέτοιου τύπου διευκρίνιση ενισχύει και συγκεκριμενοποιεί περισσότερο την σύντομη περιγραφή της καλβικής αρετής στη σχολική εισαγωγή. Οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν την ευκαιρία να κατανοήσουν πρακτικά την τοποθέτηση του Βαγενά μελετώντας το τρίτο παράδειγμα του πίνακα από την ωδή «Εις Ψαρά»:

*Αν η **αρετή**, κι ο ελεύθερος
νόμος ως άγια χρήματα
ειλικρινώς λατρεύονται,
τότε καθό ο παράδεισος
δίδει η γη ρόδα.*

Παρατηρούμε επίσης στα αποτελέσματα της παραπάνω καταμέτρησης ότι στις 4 από τις 13 εμφανίσεις της λέξης η αρετή εμφανίζεται με κεφαλαίο Α, προσωποποιημένη.

*Ω **Αρετή!** πολύτιμος
θεά, συ ηγάπας πάλοι
τον Κιθαιρώνα, σήμεραν
την γην μη παραιτήσεις,
την πατρικίην μου.
[«Εις Ελευθερίαν»]*

³ Δ. Μορτόγιας, «Κάλβος» [1977], *Εισαγωγή στην ποίηση του Κάλβου*, ό.π., 215.

⁴ Ν. Βαγενάς, ό.π., 305.

Μας δίνεται έτσι η αφορμή να σχολιάσουμε αυτή την προσφιλή τεχνική του ρομαντισμού, που προσεταιρίζεται κάποτε ο Κάλβος (ακόμα και χωρίς το δηλωτικό κεφαλαίο αρχικό γράμμα).

Η θεμελίωση λοιπόν του νέου ελληνικού ποιητικού λόγου πάνω στην οποία «εργάζεται» ποιητικά ο Κάλβος προβάλλει μια αρετή η οποία κάθε άλλο παρά ως «εθνικό» χαρακτηριστικό των Ελλήνων παρουσιάζεται. Είναι μια έννοια που επιχειρεί μια σύνδεση με το ιδανικό της πολιτικής ελευθερίας, μετασχηματίζει και εμπλουτίζει τα όρια της θρησκευτικής αρετής, τοποθετεί τον Κάλβο στο κέντρο της ποιητικής του ρομαντισμού, και λειτουργεί ως διάυλος σε σχέση με μια αρετή φιλοσοφική, απόκτημα πολιτισμικό ενός πολιτισμού τόσο ελληνικού όσο και ευρωπαϊκού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαγενάς, Ν., επιμ. 1999. *Εισαγωγή στην Ποίηση του Κάλβου*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. [Συναγωγή μερικών από τα πιο σημαντικά κριτικά και φιλολογικά δοκίμια για τον Ανδρέα Κάλβο. Ο τόμος κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1992 με τον τίτλο [Οι Ωδές του Κάλβου](#)]. Για την πραγμάτευση του θέματος της «αρετής» βλ. ειδικά στον τόμο αυτό την ανατύπωση του σχετικού δοκιμίου του Κ. Θ. Δημαρά, «Οι πηγές της έμπνευσης του Κάλβου»].
- Καραντζή, Χ. 2000. *Η αξιοποίηση της γλωσσικής πολυτυπίας στη δημιουργία του ύφους. Το παράδειγμα του Ανδρέα Κάλβου*. Αθήνα: Ίδρυμα Ουράνη.
- Σκοπετέα Σοφία 1985. *Πέντε μαθήματα για τον Ανδρέα Κάλβο*. [Συνολική επισκόπηση της ποιητικής παρουσίας του Κάλβου σε πέντε μαθήματα που πραγματεύονται ζητήματα όπως η καλβική γλώσσα και προσωδία, η δεξίωση του έργου του μετά την αναγνώριση του Παλαμά κ.α. Τρία από τα μαθήματα αφορούν τις ωδές «Ο Ωκεανός», «Η Βρετανική Μούσα» και «Εις Σούλι». Απόσπασμα στην [Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα](#)].